

Елица Топалова¹
(ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България)
ГЛАГОЛИ ОТ СВЪРШЕН ВИД В СЕГАШНО
ПОВТОРИТЕЛНО ВРЕМЕ

Elitsa Topalova
VERBS OF PERFECTIVE ASPECT IN
PRESENT REPETITIVE TENSE

Резюме: Статията разглежда случаите на употреба на глаголите от свършен вид във форми за сегашно повторително време, когато не са сказуеми в подчинени изречения. Посочените примери, почерпени както от съвременната речева практика на българина, така и от възрожденски и съвременни литературни произведения, доказват, че явлението е преминало в художествената литература именно от речевата практика.

Abstract: The article analyses the cases in which some verbs of the perfective aspect are used in forms of present repetitive tense in main clauses. The contemporary Bulgarian speech practice and some Bulgarian classical and modern literature are used as the source of the examples observed in the article. The paper concludes that the phenomenon had transferred to fiction from the speech practice.

Ключови думи: морфология, глаголи, българска речева практика, свършен вид, сегашно повторително време.

Key words: morphology, verbs, bulgarian speech practice, perfective aspect, present repetitive tense.

В българската лингвистична наука е възприето мнението, че употребата на глаголи от свършен вид в сегашно повторително време в главни изречения няма широко разпространение в българската речева практика, за разлика от употребата им в състава на различни видове подчинени изречения, където тя е напълно възможна и често

¹ elitsatopalova77@abv.bg

срещана. Тази „необичайна“ поява на свършени глаголи в контексти, в които се очаква да се използват несвършени глаголи, може да се определи като една от проявите на взаимодействието между две граматически категории на глагола – видът и времето.

Българската речева практика обаче показва, че формите за сегашно повторително време на глаголите от свършен вид, употребени в състава на главно изречение, се срещат често както в миналото, така и днес. От устната реч те преминават в творби на възрожденската и на съвременната литература – срещат се от „Плач бедния Мати Болгарии“ на Неофит Бозвели до „Чамкория“ на Милен Русков. Явлението е част от вербалната комуникация и на нашето ежедневие.

Този научен проблем е засегнат в изследванията на Валентин Станков (Станков 1969; Станков 1976; Станков 1980; Станков 1981) и на Калина Иванова (Иванова 1963; Иванова 1966; Иванова 1974; Иванова 1983). И двамата обаче проследяват и анализират употребата на свършени глаголи във форми за сегашно повторително време като част от по-широкия проблем за видовата конкуренция във връзка с употребата и на глаголните времена. В проучванията става въпрос за конкуренция между конкретно-типичното значение на свършения вид и неограничено-повторителното значение на несвършения вид при формите за сегашно и минало несвършено време.

На интересуващото ни явление е отделено по-конкретно внимание в третото посочено изследване на Валентин Станков (Станков 1980: 106–108). Познавайки се на Любомир Андрейчин и на Юрий Маслов, той посочва като синонимна употребата на глаголи от несвършен и свършен вид в сегашно време при представяне на повтарящи се действия. Според Станков (Станков 1980: 106–107) предпочитанието в такива случаи на свършения вид на глагола има подчертано стилистичен ефект – постига се експресивност, нагледност, образност на действието. „Посочените стилистични възможности на свършения вид позволяват чрез смяната на единия вид с другия да се представят по различен начин отделните детайли на едно описание – да се предаде чрез свършения вид релефност и нагледност на отделните действия и с това да се постигне картинност на изображението и емоционална наситеност на повествователния тон или да се представят

действията чрез несвършения вид в тяхното вътрешно течение и развитие (...).“

В цитираното наблюдение се посочва, че се среща и „смесено“ използване на глаголи от несвършен и от свършен вид в близък контекст при предаване на повтарящи се действия. Това личи и от привлечените четири контекста с примери, подбрани от Елин Пелин, Чудомир и Ангел Каралийчев (Станков 1980: 107).

Специално внимание В. Станков отделя на употребата на глаголните видове при описанието на природни картини в единадесет разказа на Елин Пелин (Станков 1962). Авторът изрично подчертава, че замяната на един вид с друг е възможна именно във формите на сегашно историческо (и минало несвършено време), в които това не би довело до „промяна във фактическото значение на глаголите“ (Станков 1962: 233). Употребени във формите си за сегашно повторително време, глаголите от свършен вид изразяват действията „като постоянно повтарящи се цялости“ (Станков 1962: 234). Образността и релефността на действието се постигат именно чрез подчертаване на неговата резултативност. Авторът подкрепя тезата си чрез съпоставка между два сходни откъса, като в първия действията са предадени с глаголи и от двата вида, а във втория – само от несвършен вид.

В природната картина, в която присъстват глаголи от свършен вид, се наблюдават цялостни действия, извършени сами за себе си, между които няма отношение на преливност, не се извършват едновременно. В друг пример за смесена употреба на свършен и несвършен вид В. Станков определя действията, изразени с глаголи от свършен вид, като „подготвителни моменти“ (Станков 1962: 235) спрямо преливните действия на глаголите от несвършения вид.

В друго свое изследване, засягащо интересувания ни научен въпрос, В. Станков подчертава връзката на употребата на глаголите от свършен вид във форми за обобщено сегашно време и „общата непрекъснатост на действията“ (Станков 1969: 17), но само в контексти, съдържащи „повторителни действия“ (Станков 1969: 17).

При изясняването на частните значения на двата глаголни вида Р. Ницолова подчертава взаимодействието между двете граматически категории „време“ и „вид“, като посочва, че често именно от времето на глагола зависи кое конкретно видово значение ще се прояви в

дадения контекст (Ницолова 2006: 260). Относно употребата на глаголи от свършен вид във форми за сегашно повторително време Р. Ницолова се позовава на Л. Андрейчин (Андрейчин 1944: 190) и на авторите на Граматика на съвременния български език, т. 2, Морфология (ГСБКЕ, 2: 294), като възприема същото становище. Р. Ницолова обаче обръща специално внимание на условието за задължителна съвместна употреба на поне два глагола от свършен вид в сегашно повторително време в рамките на едно и също изречение, за разлика от глаголите от несвършен вид, които могат да бъдат употребени самостоятелно във формата си за сегашно повторително време (Ницолова 2006: 278).

Прави впечатление, че изследователите се фокусират върху стилистичната маркираност на явлението и то само в рамките на художествените текстове. Всъщност то има трайно присъствие в речевата ни практика и е логично именно оттам явлението да е заето в художествената литература.

Преминаването на глаголи от свършен вид, употребени в сегашно повторително време, от устната реч в писмените и в художествените текстове се онагледява от примерите от текстове от Възраждането, когато се формира книжовният български език от нов тип, но все още няма същинска нормативност и кодификация. Съответно стилистичната диференциация е в процес на обособяване и едва ли се търси осъзнато чрез подобни граматични категории. Следователно примерите от Н. Бозвели до Хр. Ботев, а и от по-късни творби, са дошли от говоримия език, без да са търсени и използвани от авторите целенасочено в този си граматически облик.

Неофит Бозвели. „Плач бедния Мати Болгарии“ (1846 г.):

- ...*че ако ги обикнат на фанариотските големци и ако благоизволят, **заповядат** на грековладциците, че задяконва ония...* (стр. 114);

- *И ако им дадат дозволение, сядват, ако ли не, то они **постоят** на нозе и поклонивши се им, си отхождат* (стр. 115);

- *Тогас, милая ми майко, **поведе** подиря си грекомитрополитът четворица турци гясакчии (...) и **понесат** подиря си много различни такъми...* (стр. 127).

• Любен Каравелов. „Българи от старо време“ (1868 г.), приведените примери са само от първа глава:

• **Седнат** старците под стряхата, изваждат из пазухите си или из поясите си своите сини с бели звездици кърпи, двата края **въврат** в пояса, а другите два държат в ръка... (стр. 8);

• *Когато се върне из черкова дома, то хаджи Генчо **опече** на жаравата едно парченце месо, **налее** си малко червено винце, **вземе** соленицата и **седне**, както говори той сам, да пооправи червата си; но преди да захване да яде, той **отреже** едно малко парченце месо и **нахрани** своя приятел дебелия котарак...* (стр. 9);

• *Като пояде, хаджи Генчо **вземе** напръстника си, иглата си, въдицата си и своите стари шалвари и отива в училището.* (стр. 10);

• *Когато някое детенце се пошегува, то и хаджи Генчо се пошегува: **хвърли** топката, **удари** с нея детенцето и **извика** му гръмогласно: „Донеси топката!“* (стр. 11);

• *Момченцето се връща при хаджи Генчо втори път и сега вече добива бъклицата. Хаджи Генчо я **изнесе** сам, **подаде** я на момченцето и **поопне** го малко за ухото или за перчемчето...* (стр. 12);

• **Приблужи** се той полекичка до тях като котка, **повдигне** тоягата си и **извика**... (стр. 19).

У Христо Ботев явлението се среща и в поезията, и в прозата му.

„Хаджи Димитър“ (1873г.):

Настане вечер – месец **изгрее**,
звезди **обсипят** сводът небесен;
гора **зашуми**, вятър **повее**, –
Балканът **нее** хайдушка **песен!**
И самодиви в бяла **премена**,
чудни, прекрасни, **песен поемнат**, –
тихо **нагазят** трева **зелена**
и при юнакът **дойдат**, **та седнат**. (стр. 52)

„Политическа зима“ (1875 г.):

*Мислиш, мислиш, пък се **попротегнеш** като философ, **прозевнеш** се като дипломатин, **почешеш** се в тила като политик и ако ти позволи жената или ревматизмът да заспиш, то спиш като Крали Марка. /.../ **Заспиш** и сънуваш...* (стр. 97).

Илия Блъсков. „Стоянчо“ (1885 г.):

• **Стегне се** душата на Стоенчо, **викне та запей** някоя стара песен и му **олекне**. (стр. 139);

• **Забравил се** Стоенчо и си вдянал дълъг конец, **проточи го** и, туп! ръката му у тавана. **Затряба** на майстора му да вземе гайтан от полицата, **протегне се** и, без да става, стигна и **снеме** гайтана. **Задреме** Стоенчо през дългите зимни нощи, през които майсторът му по първи петли го дигаше на работа, **заклюма** Стоенчо над работата, **изтърве** иглата, **простре** майсторът му крака си, **бутне го**, и Стоенчо се **укекри** (свести, опомни) и **защура** да търси иглата. (стр. 134)

Глаголи от свършен вид в сегашно повторително време има и в творби на по-новата ни проза. Те по същество допълват палитрата от примери, привлечени от В. Станков. Както беше посочено, той анализира явлението в природните картини на единадесет Елин-Пелинови разказа и също така го коментира в няколко откъса от Е. Пелин, Чудомир, А. Каралийчев.

Елин Пелин „Гераците“ (1911 г.):

/.../ и Захаринчо, и... Той току те вика вечери от ореха. Татко, татко, **каже**, ела да видиш колко пораснах! (стр. 40).

Ексцерпираниите за настоящото изследване примери от Чудомир са 95 и то само от тома Избрани съчинения (1966). Тук се дават 11 от тях:

• **Като го пуснеш на края на града и му речеши само**: „Тè бре, тè, тè, тè!...“ – седни си под някоя круша и чакай да ти донесе заека само. **Излети** като стрела и там **душне**, тук **душне**, **спре** за момент, **метне се** в някой трънак и – хоп – гюдженът е в торбата! Няма да гърмиши, няма да търчиши. Каталог! Прескурант! Само там съм виждал такива кучета. (стр. 114);

• **Ратаят развърже** коня и го **доведе** при големия, специално поставен камък до черковната врата, за да се качи. **Дойде** до него хаджията, **поопина се** да не е забравил пусулата с пазарлъците, **прекръсти се** три пъти, **понатисне** шапката да не отхвъркне при язденето и пак изкряска(...). (стр. 126);

• **Сипе** му Коста гореща вода, **забърза** Дудунът, **влезе** в дюкяна, **надrobi** в канчето корав хляб, **събере** дребно сирене от

тенекията, **направи** си попара и лапа ли, **лапа**, а котката го поглежда да само, преглъща и си облизва мустаците отдалеч. (стр. 184);

• Там най-рано отварят и най-рано идва обикновено старият учител с черните очила, даскал Милко. Щом седне, **извади** лула, **поръча** кафе и се **закашля**. (стр. 308);

• Заран, като стане, най-напред **нахрани** кучето, после **вземе** кринчето и **се запъти** към курника. Щом го видят кокошките, **юрнат се** към него, **запляска**т криле, **разхвърчат се** и **се накатерят** по рамената му, по ръцете му, по кринчето, а той **клекне** полека, сложи го, **напълни** шепи и от ръка ги храни. (стр. 464);

• Хубаво, ама изгориманджа жена нали е – тази я **срещне**, **заприказва** я, онази я **срещне**, **спре** я; тук **се заплесне**, там се зазяпа, а слънцето не стои, път го чака. (стр. 476);

• **Метне се**, да речем, някой на аероплана, за два дни **обиколи** всичките земни кълбета и си **кацне** пак у дома. Нищо и никакъв човечец се качи други път и дорде го чуеш да рече „прррр...“ над главата ти, **изгуби се** и още не ти изсъхнала плюнката, ходил в Ерусалим и си иде хаджия. (стр. 492);

• **Хванеш се** на хорото най-напред срещу нея, че я поглеждаш и стрелкаш с очи, че пъшкаш и най-после **се решиш** да ѝ намигнеш и тя я те видяла, я не. (стр. 494);

• Като отвори вратата, **спре се**, **изгледа** над очилата си целия клас, като факир, кога хипнотизира, **пристъпи** след това към дежурния, **завърти** му една плесница вместо поздрав, **тупне** дневника о масата, та затреперят стъкла и епрувеки и веднага вади тефтерчето. (стр. 500);

• **Мине** акцизният, **мине** лесничият, **мине** бирникът, след него **довтаса** пък околийският. Тъкмо той си замине, виж, че дошъл старшият пък, и дядо Лулчо все тича за ядене из селото. (стр. 534);

• Ама като го нагласи на равно място, **наведе се**, **завие** си главата, **покаже** я после и като рече: – Мирно! – **щракне** след това с една висулка, бърка нещо из сандъчето, бърка с една ръка и – трак, Марийке, на портрет! (стр. 536).

Емилиян Станев „Иван Кондарев“ (1979):

Та **стане** сутрин, рано, в тъмни зори, и **вземе** шишането зад вратата. **Напълни** го, **наприе** с нокът кремъка да пуца повече

искри и хайде – по тъмни пътеки край някой друм. Чака да мине някой, да го обере. (стр. 365).

По-различна нагласа и рецепция изисква тълкуването на употребата на свършени по вид глаголи във форми за сегашно повторително време, открити в двете части на романа на Милен Русков „Чамкория“ (2017 г.). По отношение на изследваното в доклада явление именно в „Чамкория“ на Милен Русков може с най-голяма сигурност да се говори за нарочно търсен стилистичен ефект при редуването на несвършени глаголи в сегашно актуално време и свършени глаголи в сегашно повторително време за изразяване на повтарящи се действия.

Милен Русков „Чамкория“ (2017 г.):

- *Не можеш наистина да разчиташ на това. Гледаш го некой със сивата филцова шапка и шлифера, **отидеш** и му кажеш: „Твоята мамица, това и това“, а той **вземе**, че се окаже некой чиновник в банката, представи си. Или даже още по-лошо **вземе**, че **излезе** некой келнер в „Юнион Палас“.* (стр. 59) (I том);

- *Гледай ти, пак съм говорил на глас. Кой знае какво съм казал. По некой път така като се замислим, **отнесем се** и **вземем** да си говорим на глас.* (стр. 55);

- *Затова се владеем и вече престанах да псувам. Само от време на време се **изпуснем** и после съжалеем.* (стр. 80);

- *Абе, еврейче! Те му **спрат** един вестник, той **почне** да издава друг. По едно време издаваше едновременно два вестника (...). Ние само идеме до будката и **кажеме**: „Дай еврейчето“, и човекът си знае и ни дава.* (стр. 87);

- *А пингвинът си цепи през океаните и пет пари не дава! И после **излезе** на сушата, чак там доле в далечна Антарктида! И ходи по земята изправено като човек, на два крака.* (стр. 89);

- *Ти че станеш на шушулка, а то си плува, пет пари не дава, а после си **излезе** на сушата и си **тръгне** и по нея. А там лед, братче, ветърът свири (...).* (стр. 89);

- *А могат (за пингвините) и да се плъзгат по корем гледам ги тия доле на площадката до басейнчето от време на време се гмурват в него, като както си лежи, **побутне се** така два-три пъти*

с крака, **плъзне се** по корем и цоп във водата. Па там **махне** с плавници и се **гмурне** надоле. (стр. 102);

- **Краднем, лъжем, преструвам се** на морален, **преструвам се** на умен. (стр. 331);

- От общо дело има нужда. А ония преди изборите **подкупят** един, **натиснат** друг, и **разцепят** опозицията, а после с малко фокуси по бюлетините спечелват изборите. (стр. 392);

- ...седнах си, където си обичам – баи срещу надписа “Внимание дълбоко е!” А там: **хвърлим се** у водата, плавам, **излезем**, на **седнем**; пак се **хвърлим**, плавам, **излезем**, на **седнем**. (стр. 103) (II том);

- Като се наядеш, **отидеш** там, **пийнеш** едно кафе, после едно винце или една ракийка, па се **замислиш**, па си **починеш**. (стр. 106);

- Скарах им се, викам „Че ви зашлевим, просташки нема да се държите“, тия **млъкнат** за малко. След малко пак **почнат** да се оригват. (стр. 143);

- и не просто един или нещо такова, а и четирите асака! Разперил ги в ръка, разбираш ли! После ги **пусне** на земята, **покаже** ти ръката си, че е празна, пак я **протегне** напред... и хоп! ей ти ги четирте асаки! (стр. 146–147).

Трябва да се обърне специално внимание на примера *мине се не мине*. Въпреки че се е превърнал в устойчиво словосъчетание, не може да се отрече, че по форма представлява повторен глагол от свършен вид с несамостоятелно сегашно време. Той е широко използван в речевата практика и несъмнено има разговорен характер. Художествената литература го заема от устната реч. *Мине се не мине* също е сигурен индикатор за наличието и на други глаголи, които илюстрират изследваното явление, използвани в същото изречение. Записаните примери са от Чудомир и от М. Русков.

- **Мине се не мине**, правим едно кръгче около „Св. Неделя“, даже до Орлов мост ходих и обратно, ей така на собствени разности, за свой кеф. (М. Русков. „Чамкория“)

- И после **мине се не мине**, гледаш ги ония излезнали да протесират и викат. (М. Русков. „Чамкория“);

- **Мине се не мине**: – Дурак! **Мине се не мине**: – Скатина! Тиквеник! Папуняк! (Чудомир. „Избрани съчинения“);

• Пък Куна, не стига, дето дойде гола, боса и без петак в къщата му, а се разположи като у дома си и почна да му развъжда поколения, знаете, като зайчета. **Мине се не мине** – вряк! – дете, **мине се не мине** – вряк-вряк! – две деца. (Чудомир. „Избрани съчинения“);

• **Мине се не мине**, значи – баница; **мине се не мине** – пуяк задушен със зеле; дорде претръскаме него, прасенце печено **прис-тигне**. Гледах, гледах отначало и преглъщах, па го скроих. Получи ли някой пиленце и седне да яде, аз се **примъкна** до него неусетно и **почна**. (Чудомир. „Избрани съчинения“);

• **И мине се не мине**, отбия се и **изям** една баклава, **мине се не мине ден**, пак **вляза** и пак **изям** някоя. (Чудомир. „Избрани съчинения“);

• Търговията му се разрасна, разшири се и **мине се не мине, впрегне** каруцата, или пък **яхне** коня и **хайде** по тунджанските села **кожи да събира**, овни да **прекупува**. (Чудомир. „Избрани съчинения“).

Съвременната речева практика предлага и съвсем „актуални“ примери.

Иво Папазов – Ибряма в интервю, публикувано във в. „24 часа“:
*После идва моят приятел и колега от оркестър „Тракия“ Васил Денев, аз му **изсвирия** новата мелодия на клавира и той вече я „превежда“ на музикален език (...)*

*Няма шега – свирим ние български фолклор, за миг аз с кларинета или Васко с гъдулката **хванем** мотив на Бетовен и пак минаваме на нашенското (...)*

Даниела Хаджийска (информатор) в не принудиена комуникация:

*Моите деца тъй са свикнали. **Дойдат** вкъщи, **хапнат** нещо, оставят ми внучката и изчезват. Хич не ме питат искам ли, не искам ли, свободна ли съм, болна ли съм...*

Първите примери са от медиен текст, което в конкретния случай не ги прави по-малко разговорни.

Анализираните случаи на употреба на глаголи от свършен вид във форми за сегашно повторително време водят до следните изводи.

Проявява се при предаване на повтарящи се различни действия, като обикновено свършените по вид глаголи се редуват (смесват) с несвършените в един и същ или близък контекст.

Именно представата за динамичност и забавяне, за цялостност и процесуалност, създадена от редуването на двата вида глаголи, носи своеобразна ритмичност, както и стилистичен ефект и експресивност, заради които тези комбинации глаголи случайно или целенасочено намират място в разнообразни по жанр и характер текстове на възрожденската и съвременната ни литература.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин, 1944:** *Основна българска граматика*. София: Хемус. **Andreychin, L.** *Osnovna bulgarska gramatika*.
- ГСБКЕ 1983, 2:** *Граматика на съвременния български книжовен език в три тома. Том 2, Морфология*. Гл. ред. проф. Ст. Стоянов. София: Издателство на Българската академия на науките. **GSBKE** *Gramatika na savremennia bulgarski knizhoven ezik v tri toma. Tom 2, Morfologia*.
- Иванова, 1963:** Иванова, К. Остатъци от употребата на глаголи от свършен вид в отрицателна императивна форма. // *Български език, № 6*, 521–527. **Ivanova, K.** *Ostatatsi ot upotrebata na glagoli ot svarshen vid v otritsatelna imperativna forma*.
- Иванова, 1966:** Иванова, К. *Десемантизация на глаголните представки в съвременния български книжовен език*. София: Издателство на Българската академия на науките. **Ivanova, K.** *Desemantizatsia na glagolnite predstavki v savremennia bulgarski knizhoven ezik*.
- Иванова, 1974:** Иванова, К. *Начини на глаголното действие в съвременния български книжовен език*. София: Издателство на Българската академия на науките. **Ivanova, K.** *Nachini na glagolното deystvie v savremennia bulgarski knizhoven ezik*.
- Иванова, 1983:** Иванова, К. Вид на глагола. // *Граматика на съвременния български книжовен език в три тома. Том 2, Морфология*. Гл. ред. проф. Ст. Стоянов. София: Издателство на Българската академия на науките, 258–282. **Ivanova, K.** *Vid na glagola// Gramatika na savremennia bulgarski knizhoven ezik v tri toma. Tom 2, Morfologia*.
- Ницолова, 2006:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”. **Nitsolova, R.** *Bulgarska gramatika. Morfologia*.
- Станков, 1962:** Станков, В. За някои стилистически особености на глаголния вид в разказите на Елин Пелин. // *Език и стил на българските писатели. Изследвания и очерци. Кн. 1*. Съст. Л. Андрейчин и П.

Динеков. София: Издателство на Българската академия на науките, 233–242. **Stankov, V.** *Za nyakoi stilisticheski osobenosti na glagolniya vid v razkazite na Elin Pelin.* // *Ezik i stil na balgarskite pisатели.* *Izsledvania i ochertsi.* Kn. 1. Sust. L. Andreichin i P. Dinekov.

Станков, 1969: Станков, В. *Българските глаголни времена.* София: Наука и изкуство. **Stankov, V.** *Bulgarskite glagolni vremena.*

Станков, 1976: Станков, В. *Конкуренция на глаголните видове в българския книжовен език.* София: Издателство на Българската академия на науките. **Stankov, V.** *Konkurentsia na glagolnite vidove v bulgarskia knizhoven ezik.*

Станков, 1980: Станков, В. *Глаголният вид в българския книжовен език.* София: Наука и изкуство. **Stankov, V.** *Glagolniyat vid v bulgarskia knizhoven ezik.*

Станков, 1981: Станков, В. *Стилистични особености на българския глагол.* София: Държавно издателство „Народна просвета“. **Stankov, V.** *Stilistichni osobenosti na bulgarskia glagol.*

Източници на примерите:

Блъсков 1940: Блъсков, И. Избрани съчинения, I том, подбор и редакция И. Богданов, София: Хемус.

Бозвели 1968: Бозвели, Н. Плач бедния Мати Болгарии. Неофит Бозвели. Съчинения. Подбор и редакция Ст. Таринска, София: Български писател.

Ботев 1987: Ботев, Хр. Избрани творби. Библиотека за ученика. София: Български писател.

Каравелов 2003: Каравелов, Л. Българи от старо време София: Пан.

Елин Пелин 1977: Е. Пелин Съчинения в шест тома. Повести, разкази, очерци 1906–1948. II том. Редакция и съставителство Т. Боров. София: Български писател.

Русков 2017: Русков, М. Чамкория, I и II том, Пловдив: Жанет 45

Станев 1979: Станев, Е. Иван Кондарев, I том, София: Издателство на Отечествения фронт.

Чудомир 1966: Чудомир Избрани произведения. София: Български писател
Иво Папазов – Ибряма: Имам още много неизсвирени мелодии. Интервю на В. Стоилов. в. „24 часа“, 12.02.2012 г. с. 9.